

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 1. – 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

4. Гісторыя Беларусі ў дакументах і матэрыялах (IX-XVIII ст.) / Склад.: В.К.Шчарбакоў, К.І.Кернажыцкі, Д.І.Даўгяла. Т.1. – Менск: Выдавецтва АН БССР, 1936. – 195 с.

5. Привилей Киевской земли // Ясинский М. Уставные земские грамоты Литовско-Русского государства / М. Ясинский. – К.: Печатня С.Мамонова, 1894. – 207 с.

6. *Максимейко Н.А.* Источники уголовных законов Литовского Статута / Н.А.Максимейко. – К.: Университетская типография, 1894. – 184 с.

7. *Клепатский П.Г.* Очерки по истории Киевской земли. Литовский период / П.Клепатский. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2007. – 480 с.

8. *Бойко І.Й.* Джерела та характерні риси права в Галичині у складі Польського королівства (1387-1569) / І.Й.Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 244 с.

ЦЕНКО М.Б.

ВИТОКИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ І СУДОВОГО ЕТИКЕТУ

Однією з актуальних проблем сучасної правової системи в Україні є стан судової влади. Незадовільна дієвість і низький авторитет правосуддя стали об'єктом активного обговорення в широких колах громадськості та низки реформаторських кроків держави в цій системі. У законопроекті *«Про забезпечення права на справедливий суд»* говориться, що судова реформа *«повинна забезпечити ефективний захист прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб у судовому порядку, практичну реалізацію права на справедливий суд»*. Закон набрав чинності 29 березня 2015 р.

Судовою реформою передбачається декілька напрямків діяльності: зміна законодавства про статус суддів, внесення змін до процесуального законодавства, реформування судоустрою. Стратегічним напрямком змін, що плануються, є орієнтація на європейські стандарти. Проте ми схилиємося до думки, що слід враховувати й національні надбання та особливості розвитку правової системи, викоринуючи недоліки, зважати на власний менталітет і на історичний досвід.

Важливою складовою судової системи є судочинство, яке виразно демонструє рівень панування права в державі. Судочинство в процесі відправлення правосуддя спирається на два основних компонента: законодавча база і процесуальна форма. Розгляд справи у суді набуває чинності, якщо були дотримані усі процесуальні процедури та етикетні форми, адже запроваджена послідовність дій і форма їх виконання виступають такою умовою, за якої можливе повне за забезпеченістю результату судового розгляду здійснення прав громадян.

У межах судового розгляду роль правил і норм, що утворюють порядок судового процесу має визначатися як формоутворююча засада реалізації свобод і прав громадян на відстоювання своїх

інтересів. Процесуальна форма та судовий етикет виконують організаційну та конститутивну роль у судочинстві, завдяки чому воно у повному обсязі здійснює свої завдання.

Судовий етикет є невід'ємною складовою розгляду справи у суді. Він оформлює судові засідання, надає йому характеру дієвості, суворості, дисципліни, відповідальності, сприяє реалізації принципу дотримання належної судової процедури. Судовий етикет задовольняє потреби суспільства і держави в упорядкуванні діяльності структурних елементів судової влади та їх належному функціонуванні, тому значення етикету в сучасному судочинстві не викликає сумнівів.

Проте, ані у судовій практиці, ані у наукових дослідженнях цьому питанню не приділяється достатньої уваги, хоча тема набуває значущості у просторі завдань відновлення громадського авторитету судової влади і розбудови правової держави.

На першому етапі судових реформ серед інших заходів передбачається внесення змін до процесуального кодексу, які повинні забезпечити доступність і відкритість суду, спростити деякі правила судочинства. В контексті означеної спрямованості такого реформування вважаємо плідним обернутися до витоків судового процесу, до історичних умов його формування, до розвитку етикетних форм здійснення судочинства, усвідомлюючи суть і значення цих феноменів.

Вищим органом судової влади в общинах за часів Київської Русі були народні збори, що називались копою чи громадою, які під час здійснення процесу своєї діяльності керувалися звичаєм як сукупністю правил, що склалися здавна і набули сталих змістовних форм завдяки багаторазовому повторенню. Звичай можна вважати найдавнішим джерелом судового етикету, адже його основу складали загальноприйняті, поширені правила і способи регулювання відносин, що повторювались у межах певної спільноти.

За звичаєм встановлювалося постійне місце судової діяльності зборів, порядок дослідження і вирішення справ, порядок і зміст судового діловодства. За звичаєм у кожній справі кількість «*копних суддів*» доходила до 100, іноді до 150 осіб. Звичай, коли у судовому розгляді беруть участь багато людей, довго зберігатиметься у судовому процесі на території українських земель. До появи писемних правових документів саме звичаї регулювали правові відносини в общинах.

Подобиці правового звичаю нам мало відомі, проте існування обрядів і ритуалів судочинства та їх надзвичайна вагомість безсумнівні, вони мали символічне, зображувально-знаменне значення, були драматичним відбиттям тогочасних уявлень про справедливість.

З розвитком феодалних відносин, формуванням централізованої держави з'являється княжий суд, який здійснюється у певній мірі за новими звичаями, санкціонованими княжою владою. З матеріалів документів того часу складається картина суду, що надає уявлення про зміст і сутність зовнішніх правил проведення судочинства у Київській Русі. «*Руська Правда*», зокрема, свідчить, що жодний юридичний акт не чинився інакше, як у присутності великої кількості «людей». Публічність дій суду, присутність людей стає органічним елементом судоустрою і судочинства того часу [1, с. 167]. Іноді, як наприклад бачимо з договору Смоленського князя, сторони безпосередньо звертаються до «*добрих мужів*» і їх рішення роблять для себе обов'язковим, як було б для них обов'язковим рішення публічного суду [1, с. 168]. Натовп не лякає і суддів. Присутність значної кількості людей стає правилом проведення суду. Разом із тим, багатолюдність судового розгляду вимагала і певної обрядовості, адже результат розгляду часто залежав від впливу, який справляли на суддів люди. Обрядовість проведення розгляду мала впливати і на суспільну правову свідомість, створювати громадську думку щодо скоєного злочину, а також щодо значущості самого суду.

Історичні джерела: княжі та церковні статuti, «*Руська Правда*» у різних редакціях, Номоканони тощо вказують на те, що судовий розгляд справи вирізняли організована послідовність дій, обрядовість, тобто підпорядкування правилам і ритуалам. Окремі формальні правила існували для організації судової влади на місцях, для народних зборів, для місця проведення суду, стосовно кількості суддів, щодо формальних вимог до доказів, які були вагомими під час винесення судом вироку, до свідків, до промов, до приведення вироку у виконання. Інакше кажучи, чинність суду підтримувалася правилами, які за сучасними уявленнями можна віднести до етикетних.

Показовими в цьому контексті є способи доведення вини чи невинності підсудного. Як самостійний чи додатковий спосіб доведення використовувалися формальні докази: випробування, жереб, присяга тощо у певній послідовності: від більш сильних у справах більшої цінності («*залізо*») до менш сильних («*вода*»). Останнє місце належало присязі. Судді відсилали до заліза, до води, на роту, до жереба, бо це право було кращим у їх очах – саме так визначити справедливість.

У цілому судочинство доби Київської Русі, рух якого був забезпечений здебільшого звичаєм, мав ритуальний характер. На це вказують такі визначні його риси, як публічність, усність, надзвичайна простота, крайній формалізм. Значущість і впливовість форми судових дій виявилася у формальному ставленні до судових доказів, у безумовній до них довірі, якщо була виконана форма:

обов'язкове вимовляння сторонами відомих формул, у таких формальних діях сторін, як заповідь на торгу, клятва свідків тощо. Ритуальна форма рятувала судочинство від хаотичності, надавала сторонам певної гарантії справедливості, а судові – дієвої форми.

1. *Дювернуа Н.* Источники права и суд в Древней Руси: Опыт по истории русского гражданского права / Н.Дювернуа. – М.: Университет. тип., 1869. – 413 с.

2. Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис) / В.О.Лозовий, В.О.Рум'янцев, Л.В.Анучина та ін.; за ред. В.О.Лозового та В.О.Рум'янцева. – Харків: Право, 2011. – 264 с.

3. *Самоквасов Д.Я.* Древнее русское право: лекции 1902-03 академического года Д.Я.Самоквасова / Д.Я.Самоквасов. – М.: Университет. тип., 1903. – 378 с.

ШУЛЬЖЕНКО І.В.

ДО ІСТОРІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК

Історія світової цивілізації свідчить, що жінки завжди страждали від дискримінації у всіх сферах суспільних відносин. Але кожний етап розвитку громадянського суспільства супроводжувався поступовим наданням жінкам додаткових пільг та переваг, у тому числі і у трудових правовідносинах.

Варто зазначити, що виникнення правових норм, які регулюють працю жінок, супроводжувалося застосуванням на законодавчому рівні певних заборон для працюючих жінок. Причому такі заборони стали підґрунтям становлення сучасного трудового права. Отже, однією з проблем трудового права є дослідження історичних аспектів правового регулювання праці жінок як передумови сучасного правового регулювання праці.

Дослідженням розвитку і забезпечення соціальних та трудових прав жінок були присвячені праці Н.Данченко [1], Н.Аніщук [2], Т.Іванкіної [3] але, на наш погляд, проблема еволюції правового регулювання жіночої праці, як на національному, так і міжнародному рівні була досліджена не у повній мірі.

Метою даної роботи є дослідження історичних аспектів та передумов розвитку національного законодавства, що регулює найману працю жінок.

Питання про роль жінки у суспільстві, сім'ї, її права давно є предметом гострих дискусій, про це написано чимало наукових праць, трактатів, брошур [1, с. 3].

Зародження трудового права відноситься до кінця XVIII – початку XIX ст., коли в Європі, в тому числі в Російській імперії, з'являються перші нормативні акти, направлені на регулювання праці [4, с. 109].